

André Gides uppriktighet

PAUL CLAUDEL et ANDRÉ GIDE:
Correspondance, 1899—1926. Gallimard, 1.550 fr.

ANDRÉ GIDE: Journal 1942—1949.
Gallimard, 420 fr.

FÖRVANING har uttalats över att den franska litteraturens stora gamla män, Claudel och Gide, låtit utge sin brevväxling medan de själva, och många av de i breven omtalade, ännu lever. Men breven, av vilka många gäller rena affärsfrågor och är av ringa intresse, innehåller knappast några märkliga avslöjanden eller intimiteter. Claudel har ingen anledning att generera sig över att hans suveräna egenrättfärdighet kommer till uttryck; enligt hans syn är det Gud och den katolska kyrkan som talar genom hans mun. Då han i ett brev från år 1903 i tro på vetenskapens bankrutt prisar lyckan att "med fulla lungor inandas den heliga naturen, den välsignade okunnigheten", uttalar han blott privat vad han förkunnar offentligt. Endast på en punkt skulle måhända ett mindre robust samvete känna oro. Det är då Claudel, efter att ha läst "Vatikanens källare", inte blott uttrycker en ärlig indignation över Gides homosexualitet utan också uppmanar den felande att åtminstone hålla tyst om sina synder; han försvarar emellertid i ett följande brev uppmaningen med tanken "att det finns något som är oändligt mycket förhålligare än skenligheten, och det är cynismen".

Ej heller Gide kan, efter så mycken öppenhet i memoarer och dagböcker, känna publiceringen av denna brevväxling som ett offer. I den mån breven innehåller beaktelser är deras innehåll redan känt, och självförsvaret inför Claudel är ofta starkt och gripande. Möjligen kan en alltför snäv sättnings spåras mellan de ord som Gide i breven använder och de ord som han använder i sina diktariska verk. Men sedan de vännerna blivit ovänner Claudel betecknat Gides dag som "ett oärlighetens moment", kan inte heller den synpunkt ha verkat återhållande.

ANDRÉ GIDE.
Foto Gullers.

PAUL CLAUDEL.

Mer oroande från författarens egen synpunkt kan den senaste delen av Gides dagbok — från åren 1942—1949 — synas vara. Gide lämnar här ett nytt och slående bevis på sin till ordspråk vordna uppriktighet. Till de ting som skildras hör den sjuttitreårige författarens kärleksnatt med en femtonårig arabpojke; hans irritation dag efter dag under belägringen av Tunis över en lymmelaktig ungdom i hushållet; hans respekt för den tyska militären och hans misstro till amerikanernas förmåga att slåss; hans aktning och sympati för Pétain. Ingen kan tvivla på dagbokens äkthet och på Gides ärlighet. Många måste vid läsningen säga sig att Gide än en gång bitit huvudet av skammen: andra be-

undrar själva öppenheten och anser att endast en så generös, tolerant och god människa som Gide har råd till den.

Gide har någon gång avbrutit sin dagbok med förklaringen att själva skrivningen gör honom oärlig. De faror som här finns är uppenbara. De består inte blott i tendensen att framhäva vissa saker och förtiga andra; de består framför allt — och det är detta Gide menar — i att själva medvetandet om att en dagbok väntar måste påverka tankar och handlingar; man väljer mellan att vara en människa som för dagbok och en människa som inte gör det — utan att kunna bedöma vad valet egentligen innebär. Men inom denna ofrånkomliga gräns synes Gides uppriktighet — om än icke fullständig, ty det är svårt att tro på den nästan totala frånvaron av små ondsinta och tarvliga tankar — vara ovanlig, kanske enastående. Inte blott så att skryt, förgyllning och, i det närmaste, koketteri saknas, utan också på det sättet att författaren antecknar saker som enligt hans egen misstanke måste verka triviala eller felaktiga i framtiden. Det är inte, i varje fall inte i ytlig mening, något äreminne på vilket Gide sedan årtionden arbetar.

Denna uppriktighet kan likväl ses ur ett helt annat perspektiv. Den värderas — och om man så vill med all rätt — som bevis på Gides mod att erkänna handlingar som för de flesta ter sig anstötliga och att ge uttryck åt stämningar och åsikter som ständigt växlar och som tyder på en abnorm brist på beständighet och stabilitet. Men i detta ligger för Gide intet olustigt, intet förnedrande. Han accepterar sig själv sådan han är, han lever i ett lyckligt förhållande till det egna jaget, som i regel påminner om ett fridsamt äktenskap och endast någon gång slår över i passionerad självhävande. Detta kan ofta utläsas ur själva dagboksanteckningarna: Gide talar om sin glädje, sin "djupt liggande optimism", sin trivsel i tillvaron; det är genom undfallenhet och överdriven anspråkslöshet som han syndat. Då han avvisar all religiös tro, men tillika förklarar det vara de bästa människornas plikt att "skapa Gud" är det tydligt att han räknar sig själv till den elit som ägnar sig åt detta verk. Det är denna ovanliga säkerhet — eller bör man säga högmot eller självbelåtenhet? — som möjliggör Gides ovanliga uppriktighet. Han är utan skuld — varför skulle han då inte vara frimodig?

Den "ideologi" som Gide förkunnat under de senaste årtiondena kan ses som en motivering för denna uppriktighet och denna självkänsla. Innan den berörs bör emellertid fastslås att det finns ett tomrum i Gides bekännelser; förhållandet till hustrun, som han gifte sig med i tjugårsåldern och som dog först år 1938. Både i dagboken och i breven till Claudel talar han med en innerlighet som inte kan misskännas om sin kärlek till hustrun; då han är tyst om deras samliv innebär det, skriver han, "att på den brinnande plats där hjärtat sitter, finns det inte annat än ett tomrum". Denna förtegenhet gör att många drag i Gides liv ter sig gåtfulla. Så uttalade han i ett brev till Claudel (1913) att han av hänsyn till hustrun inte kunde öppet erkänna sin homosexualitet; Claudels fråga varför Gide då i "Vatikanens källare" antydde homosexualiteten blev aldrig besvarad, och än egendomligare är det att Gide ett årtionde senare (alltså under hustruns livstid) i bok efter bok utan alla omsvep gick in på detta ämne. Viktigare är att hela Gides karaktär och utveckling förblir oklara och svårförståeliga på grund av tystnaden kring den förbindelse som trots allt måste ha varit hans livs centrala upplevelse.

Mycket har skrivits om Gides "organiserade lek med åsikter", hans "självförverkligande ge-

nom förändring". Bäst kommer hans ståndpunkt — ty en ståndpunkt finns dock — fram i boken om Dostojevskij samt i "Les nourritures terrestres". Gide kritiserar tanken på att lära känna sig själv. Den som försöker det "löper en stor risk — att finna sig själv". Detta innebär enligt Gide att betrakta någon del av jaget, respektive någon tendens till åskådning, såsom den väsentliga, den verkliga eller riktiga. Resultatet blir alltså självbegränsning, självstympning. Man börjar uppträda som en av Corneilles hjältar, "sätter upp ett ideal för sig, som visserligen är jaget, men jaget sådant man önskar det, sådant man vill tvinga det att vara — inte som det naturligt är, om det överlämnas åt sig självt". Man offerar "sanningen (dvs. ärligheten) för konsekvensen, för linjens renhet". Vad det gäller är att "vara sig själv", att godta det egna jaget — å ena sidan fel och brister, å andra sidan åsiktsväxlingar. Men från denna "teori" — en liten metafysik av samma valör som den motsatta uppfattningen — är steget kort till att i "synden" och förändringen se "det sanna varat". Man måste göra vad som faller en in, och framför allt måste man ofta byta åsikter för att bevisa att man är sig själv, för att inte förstöra. Denna handlingsregel tillämpar Gide även i detaljer; han är, skriver han, rädd för att ha rätt, och han anser tydligen även åsiktsändringar rörande triviala ting (Pétain, amerikanernas duktighet) vara ett tecken på vitalitet.

Detta betraktelsesätt söker Gide utläsa hos Dostojevskij, och hans bok om denne blir därför, synes det, en bok om Gide själv — med Dostojevskij har den föga att göra. Det tvivel på Guds existens, det sökande efter en grund för moralen, den känsla av ånger och självförakt och den längtan efter frälsning och förklaring, som ger Dostojevskijs böcker en så ohygglig spänning — allt detta saknas hos Gide. Den Gud som Dostojevskij närmar sig i en blandning av vantro, skräck och vilja till underkastelse är i Gides tolkning en dörr till frigörelse av den egna personligheten, en givare av generell absolution för vad som varit och vad som skall komma, en helgelse av människan. Om någon har Gide skapat sig en Gud efter eget beläte — Gud blir en Gide utan hämningar, en metod för Gide att kasta alla hämningar. Att göra Dostojevskijs väldiga Gud till denne uppmuntrare av självförverkligande är ett konststycke som inte ens Gide lyckats med. Gides resonemang liknar mera lord Henrys i andra kapitlet av "Dorian Grays porträtt" än Dostojevskijs i Karamazov och "Ungdomsår".

Denna skillnad i Gudsbegrepp sammanhänger tydligen med att Dostojevskij hade en helt annan dragning till, en helt annan upplevelse av ondska och synd än Gide. Vid sidan av Dostojevskij verkar Gide — trots sin oro och sin spännvidd — idylliker. Man är frestad att säga att motsvarigheten till Dostojevskijs demoni hos Gide inte annat är än pederasti.

Gides speciella idé om självförverkligande har fått stor betydelse för hans författarskap, i första rummet som en bas för polemik. Då han angriper sina motståndare — nationalisten Barrès eller katoliken Claudel — är det inte blott för deras åskådningar, utan också, och kanske än mera, för att de över huvud har en åskådning. De har valt, är fixerade, fångslade, medan Gide är en fri man, en vagabond med alla möjligheter. Men den kringvandrande Gide besöker också de orter där de andra, de stillasittande, har sina hem. Framför allt har han gjort visiter hos kristendomen, den katolska och den protestantiska. I viss mån har det här utan tvivel varit fråga om själskriser, om planer på bosättning för all framtid. Men det oförbindliga, det avsiktligt amatörmässiga, skymtar även då Gide framstår

som förhållandevis starkt engagerad. Därför ter sig dessa romaner — hur lysande de än är — för många på något sätt oäkta och ytliga; inte ens denna magistrala intelligens kan genomföra låtsleken. Det gäller "Den trånga porten" och "Pastoralsymfonin"; det gäller även en bekännelse- och uppbyggelsebok som "Numquid et tu?" Minst gäller det "Falskmyntarna", där många sidor påminner om den verkliga Dostojevskij.

Ett egendomligt undantag finns från denna regel att inte bli fast i en åskådning. Det är "Corydon", försvaret för homosexualiteten, en bok som trycktes i ett fåtal exemplar redan före första världskriget, men offentliggjordes så sent som 1924. Gång efter annan återkommer Gide i sin senaste dagbok till denna skrift; den är, skriver han, "det mest betydande och det mest nyttiga av mina arbeten". Att publikationen av boken var en modig handling, därom kan alla vara överens. Men man är tillika förvånad över att denna bok skrivits av ideologihataren Gide. Något så svagt har knappast ens Barrès eller Maurras presterat. Homosexualitetens skildras som mänsklighetens ära: den är mer spontan än heterosexualiteten; den har utmärkt de stora och nobla skedena i folkens historia; den utbredda pederastin i Tyskland visar styrkan hos detta folk och måste inge oro för fransmännens möjligheter i ett kommande krig (skrivet omkring 1910); homosexualiteten bör bli regel för att framsteget skall tryggas. Då det gäller denna hjärtpunkt är all förmåga av kritisk analys hos Gide försvunnen.

Gides uppriktighet måste ses mot bakgrunden av hans attityd: hans avsky för stabilitet och hans homosexualism. När det gäller uppriktigheten finns en lucka: förhållandet till hustrun. Ideologifientligheten företer det stora undantaget i "Corydon". Hur dessa företeelser skall kombineras kan man ännu blott spekulera över. Sannolikt är att något slags avveckling av de två stora sammanhängande problemen i Gides liv är förutsättningen för den serenitet, den självfallna och från all ostentation fria överlägsenhetskänsla som under de senaste årtiondena utmärker hans liv och författarskap.

HERBERT TINGSTEN